

POSÚDENIE KAŽDODENNÝCH PROBLÉMOV LGBTI RODÍN

Posúdenie každodenných problémov LGBTI rodín

Obsah tohto dokumentu predstavuje výhradne názory autorov, ktorí zaň zároveň nesú výlučnú zodpovednosť; tieto názory nemožno považovať za názory Európskej komisie ani akéhokoľvek iného orgánu Európskej únie. Európska komisia nepreberá žiadnu zodpovednosť za použitie informácií, ktoré obsahuje.

Dokument vznikol v rámci projektu "Raising awareness for Inclusive Societies to Embrace rainbow families in Europe (R.I.S.E)" s finančnou podporou programu Európskej únie Práva, rovnosť a občianstvo.

Funded by the Rights,
Equality and
Citizenship (REC)
Programme of the
European Union

Raising awareness for Inclusive Societies to Embrace Rainbow Families in Europe – R.I.S.E.

Projekt č. REC-RDIS-DISC-AG-2018-848879

Cieľ WP 2.4

ISBN: 978-80-970856-6-7

Vydala Iniciatíva Inakosť, 2021

 iniciatíva
inakosť

STRUČNÝ OPIS PROJEKTU

Projekt R.I.S.E. vznikol z pohnútky partnerov 1. zaviesť faktické uznávanie práv LGBT rodín v Litve, Lotyšsku, Poľsku, Rumunsku, Bulharsku a na Slovensku prostredníctvom podpory diverzity a zlepšovania spoločenskej akceptácie LGBT rodín a 2. zabezpečiť úplné využívanie práva na rešpektovanie rodinného života a práva na voľný pohyb LGBT občanov v rámci EÚ prostredníctvom zvyšovania informovanosti verejnosti o dôsledkoch existujúcich vnútroštátnych právnych predpisov na sociálno-ekonomické podmienky a kvalitu života rovnakopohlavných párov.

Druh a počet osôb, pre ktoré bude tento projekt prospešný:

- 300 000 príslušníkov širokej verejnosti v každej krajine,
- 25 – 30 vládnych úradníkov a hlavných rozhodovacích subjektov,
- 20 – 30 rovnakopohlavných párov/rodín v každej krajine,
- 20 000 LGBT ľudí v každej krajine.

Očakávané výsledky:

- Lepšia informovanosť všeobecnej verejnosti o nediskriminačnom zobrazovaní LGBT rodín.
- Lepšie poznatky vládnych úradníkov o problémoch každodenného života LGBT rodín.
- LGBT ľudia získajú viac informácií o práve na rešpektovanie rodinného života a práve na voľný pohyb v EÚ.
- Vyššia podpora problematiky rovnakopohlavných párov zo strany LGBT komunity a jej spojencov.

PROJEKTOVÉ KONZORCIUM

Počiatočným stimulom na vznik projektového konzorcia bolo spoločensko-právne prostredie v príslušných krajinách partnerov projektu. Konzorcium tvorí šesť partnerov zo šiestich krajín EÚ (Litva, Lotyšsko, Poľsko, Rumunsko, Bulharsko a Slovensko), ktoré sú jedinými štátmi v Európskej únii bez akejkoľvek formy právneho uznania rovnakopohlavných zväzkov a podľa prieskumu agentúry FRA týkajúceho sa LGBTI ľudí v EÚ (2013) aj najmenej inkluzívnymi spoločnosťami pre LGBT obyvateľov. Toto partnerstvo sa rozvinulo z predchádzajúcich úspešných spoluprác a nadviazaných kontaktov a vychádza z príslušného úsilia a skúseností partnerov v oblasti projektového riadenia a kampaní na zvyšovanie povedomia.

Nadácia Bilitis, Bulharsko

MNW – Láska nevyklučuje, Poľsko

Iniciatíva Inakosť, Slovensko

LGL – národné združenie pre práva LGBT ľudí, Litva*

Mozaika – združenie LGBT ľudí a ich priateľov, Lotyšsko

ACCEPT, Rumunsko

ÚVOD

Projekt Raising Awareness for Inclusive Societies to Embrace Rainbow Families in Europe (R.I.S.E.) financuje EÚ v rámci programu Práva, rovnosť a občianstvo (2014 – 2020) a je zameraný na zabezpečovanie lepšieho chápania problémov a prekážok v každodennom živote LGBTI rodín, ktoré vyplývajú z nedostatočného právneho základu, ako aj na reagovanie na spoločenskú stigmu, s ktorou sa tieto rodiny stretávajú.

Celkovým cieľom projektu R.I.S.E. je zlepšiť uznávanie práv LGBTI rodín v Bulharsku, Lotyšsku, Litve, Poľsku, Rumunsku a na Slovensku, v posledných šiestich krajinách EÚ, ktoré ešte nemajú vnútroštátne právne predpisy na uznávanie práv LGBTI rodín. Projekt je zameraný na zaručenie práva LGBTI občanov na rešpektovanie rodinného života a práva na ich voľný pohyb v EÚ prostredníctvom zlepšovania spoločenského chápania dôsledkov súčasných právnych predpisov na kvalitu života rovnakopohlavných párov.

V nasledujúcej hodnotiacej správe sa predkladajú výsledky kvalitatívneho prieskumu problémov každodenného života, ktorým čelia LGBTI rodiny v partnerských krajinách projektu. Prieskum v rámci projektu R.I.S.E. pozostával z teoretického výskumu, kvalitatívnych rozhovorov a osobitných skupín zameraných na LGBTI rodiny v šiestich partnerských krajinách. Realizovali ho Nadácia Bilitis v Bulharsku, Mozaika – združenie LGBT ľudí a ich priateľov v Lotyšsku, Litovská gejská liga (LGL) v Litve, združenie Láska nevyklučuje v Poľsku, združenie ACCEPT v Rumunsku a Iniciatíva Inakosť na Slovensku.

Celkovo boli vedené rozhovory s 59 respondentmi, z ktorých 49 sa zúčastnilo osobitných skupín. Rozhovory aj osobitné skupiny vychádzali z normalizovaných dotazníkov a normalizovanej metodiky, podľa ktorých postupovali partneri vo všetkých krajinách. Pôvodne sa mal prieskum realizovať osobne, vzhľadom na pandémiu COVID-19 sa však partneri projektu museli prispôbiť a niektoré rozhovory viedli online na platformách Zoom, Skype a Messenger. Prieskum sa realizoval v období od januára do septembra 2020. Účastníci prieskumu sa získavali na základe osobných pozvánok, verejných oznámení v sociálnych médiách a v komunitných skupinách, ako aj prostredníctvom metódy snehovej gule.

LGBTI RODINY V EURÓPE

DEJINY A VÝVOJ PRÁVNÝCH PREDPISOV O ROVNOSTI MANŽELSTVA

Dňa 1. apríla 2001, len niekoľko sekúnd po polnoci, sa starosta Amsterdamu stal prvým matrikárom na svete, ktorý zosobášil gejský pár. V tú noc uzavreli manželstvo štyri rovnakopohlavné páry a ešte v tom istom mesiaci to stihlo ďalších 382.

V súčasnosti plne uznáva rovnakopohlavné manželstvá šestnásť európskych krajín a trinásť určitú formu registrovaného partnerstva medzi ľuďmi rovnakého pohlavia. Rovnakopohlavné páry si môžu v plnej miere spoločne osvojiť dieťa v sedemnástich európskych krajinách.

V šiestich členských štátoch EÚ sa však, aj takmer štvrtstoročie po prelomových amsterdamských udalostiach, stále neuznávajú rovnakopohlavné partnerstvá prakticky v žiadnej forme. Bulharsko, Lotyšsko, Litva, Poľsko, Rumunsko a Slovensko sú posledné krajiny EÚ, v ktorých majú LGBTI ľudia minimálne, prípadne nemajú žiadny, prístup k rodinným právam, hoci v nich bol v 90. rokoch 20. storočia a v prvom desaťročí 21. storočia predložený bezpočet iniciatív na legislatívnu zmenu. Šesť organizácií pre práva LGBT ľudí, ktoré pôsobia v týchto krajinách, preto spojili svoje dlhodobé odborné poznatky s cieľom podporiť diverzitu a zlepšiť spoločensko-právne podmienky LGBT rodín.

PRÁVNA SITUÁCIA LGBTI RODÍN V PARTNERSKÝCH KRAJINÁCH PROJEKTU R.I.S.E.

Ako už bolo uvedené, v Bulharsku, Lotyšsku, Litve, Poľsku, Rumunsku a na Slovensku sa LGBTI rodiny právne neuznávajú v žiadnej forme, či už ide o manželstvo, registrované partnerstvo alebo inú formu. Medzi uvedenými krajinami sú však určité rozdiely. V právnych predpisoch niektorých krajín, napríklad Bulharska¹, Lotyšska², Slovenska³ a Poľska⁴, sa vyslovene stanovuje, že manželstvo je zväzkom medzi mužom a ženou, zatiaľ čo v Litve a Rumunsku takáto definícia neexistuje, čo poskytuje viac priestoru na legislatívne iniciatívy. Vo všetkých týchto krajinách prebiehajú kampane na podporu práv LGBTI rodín, ktoré však zároveň čelia protiiniciatívam na zastavenie pozitívnych zmien alebo ešte väčšie obmedzenie postavenia LGBTI ľudí a rodín, ako je to napríklad v Poľsku v prípade zón bez ideológie LGBT a referenda o rodine v Rumunsku.

1 V bulharskej ústave sa manželstvo definuje ako zväzok medzi mužom a ženou (článok 46) v duchu tradicionalizmu, v rámci ktorého sa pripúšťa len existencia dvoch rodov s pevne stanovenými rodovými rolami. Podobne sa ani v zákone o rodine nepripúšťajú žiadne iné možnosti legalizovania rodín s výnimkou tradičného manželstva medzi mužom a ženou (zákon o rodine č. 10/2009, článok 5).

2 V občianskom zákonníku Lotyšskej republiky sa upravuje celkový inštitút manželstva v krajine. V jeho článku 35 sa stanovuje, že manželstvo medzi osobami rovnakého pohlavia je zakázané.

3 V slovenskej ústave zmenenej ústavným zákonom č. 161/2014 sa stanovuje: „Manželstvo je jedinečný zväzok medzi mužom a ženou. Slovenská republika manželstvo všestranne chráni a napomáha jeho dobru.“

4 V poľskom Zákonníku o rodine a poručníctve sa rodina definuje ako osoby opačného pohlavia, ktoré sú spôsobilé uzavrieť manželstvo.

RUMUNSKO

Rumunsko nemá žiadnu formu právnej ochrany LGBTI rodín ani napriek pozitívnemu rozhodnutiu ústavného súdu z roku 2018, v ktorom sa dospieva k záveru, že aj rovnakopohlavní partneri sú podobne ako heterosexuálne rodiny chránení právom na rodinný život. Okrem toho v roku 2018 rumunská LGBTI komunita čelila masívnej kampani zameranej na zmenu definície manželstva na zväzok medzi mužom a ženou. S cieľom reštriktívne upraviť definíciu rodiny v znení ústavy sa v rámci prípravy a organizácie národného referenda v roku 2018 začala vášnivá diskusia o vzťahoch medzi identitou založenou na sexuálnej orientácii, komunitou a pojmom „rodina“. Takzvané referendum o rodine, ktoré iniciovala občianska iniciatíva, sa využívalo ako zámerná rozvratná a jedovatá stratégia na podnietenie a predĺženie diskriminácie a stigmatizácie LGBTI ľudí a ich rodín. LGBTI komunita bola priamo obviňovaná z podkopávania a ohrozovania stability, rozvoja a samotného zmyslu „tradičnej rodiny“. Na obviňovanie LGBTI ľudí z rozvracania všeobecne uznávaných rodinných práv, ako aj z kopírovania a ničenia „tradičných rodín“, sa využívali všemožné ľudskoprávne normy, štandardy a argumenty. LGBTI ľudia padli za obeť cieľu propagácie „tradičných hodnôt“. Pozitívom je, že referendum o rodine pretransformovalo LGBTI rodiny na politické subjekty schopné politicky sa vyjadriť, žiadať o svoje práva a bojovať proti homofóbii a transfóbii tým, že sa stanú viditeľnými a budú hovoriť o svojich životoch. V určitom smere ide o akt verejného zrodenia rodiny, ktorú nemožno považovať za tradičnú, ale ani ju už viac nemožno ignorovať či umlčať. Podporu rodinných hodnôt pri súčasnom odopieraní rodinných práv niektorým ľuďom už široká verejnosť nepovažuje za legitímnu: referendum bolo v dôsledku bojkotu verejnosti neplatné.

V Rumunsku sa začala aj jedna z najvýznamnejších súdnych vecí týkajúcich sa LGBTI rodín v EÚ, známa ako vec Coman. Vec Súdneho dvora Európskej únie *Relu Adrian Coman a i./Inspectoratul General pentru Imigrări a Ministerul Afacerilor Interne (C-673/16)*¹ týkajúca sa uznania prisťahovaleckých práv rovnakopohlavných manželských partnerov viedla k sérii podobných vecí v ďalších krajinách, v ktorých sa uznalo právo LGBTI rodín na voľný pohyb v rámci EÚ. Táto vec sa podrobnejšie skúma v kapitole o stave práva LGBTI rodín na voľný pohyb. Rumunský občan Adrian Coman si vzal svojho dlhoročného partnera Claiu Hamiltona, občana USA, v Bruseli v roku 2010. Páru bolo odopreté povolenie na pobyt v Rumunsku. Coman a Hamilton, ktorých zastupovalo združenie ACCEPT, podali na rumunských súdoch odvolanie proti rozhodnutiu rumunských úradov. Rumunský ústavný súd sa obrátil na Súdny dvor EÚ s otázkou, či by mal byť Hamilton uznaný ako manžel občana EÚ a malo by mu byť podľa práva EÚ priznané právo na trvalý pobyt v Rumunsku. Veľká komora Súdneho dvora EÚ rozhodla, že pojem „manžel“ zahŕňa na účely práva na voľný pohyb a práva na pobyt v EÚ aj manželov rovnakého pohlavia. V tejto zásadnej súdnej veci sa zabezpečuje rovnaké zaobchádzanie s rovnakopohlavnými manželskými párami pri uplatňovaní práva na voľný pohyb a práva na pobyt v EÚ podľa smernice o voľnom pohybe.²

¹ Rozhodnutie Európskeho súdneho dvora, vec č. C 673/16, 5. júna 2018.

² Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/38/ES z 29. apríla 2004 o práve občanov Únie a ich rodinných príslušníkov voľne sa pohybovať a zdržiavať sa v rámci územia členských štátov.

BULHARSKO

Po rozhodnutí vo veci Coman, ktorá sa týkala Rumunska, znamenalo aj Bulharsko úspech pri zabezpečovaní práva na voľný pohyb LGBTI rodín. Najvyšší správny súd Bulharska 24. júla 2019 v súlade s rozhodnutím vo veci Coman/Rumunsko potvrdil pozitívne rozhodnutie správneho súdu v Sofii z roku 2018, ktorým sa umožňovalo právo na pobyt rovnakopohlavnému manželskému partnerovi občana EÚ. Týmto rozhodnutím sa nelegalizujú rovnakopohlavné manželstvá, ale uznáva právo manželských partnerov občanov EÚ v rovnakopohlavných manželstvách na voľný pohyb, pričom ide o prvé rozhodnutie súdu, v ktorom sa berie do úvahy existencia manželstva občanov rovnakého pohlavia.

V súčasnosti sa mládežnícka LGBT organizácia Deystvie zaoberá vecou udelenia občianstva dieťaťu narodenému v Španielsku v manželstve bulharskej občianky a britskej občianky narodenej v Gibraltáre. Pri narodení bol Sare vystavený rodný list, v ktorom sa uvádzajú jej dve matky, nešpecifikuje sa v ňom však, kto je biologickou matkou dieťaťa. Podľa súčasného španielskeho práva nemôže dieťa získať španielske občianstvo, pretože ani jedna z matiek nie je občiankou Španielska. Dieťaťu bolo odopreté aj britské občianstvo, pretože podľa súčasného britského práva nemôže získať občianstvo po svojej matke z Gibraltáru. Ďalšie informácie o prípade Sary sa nachádzajú v kapitole o rodičovských právach.

Ďalší pozitívny vývoj v Bulharsku sa zaznamenal v roku 2019, keď krajský súd v Sofii vyniesol rozhodnutie, podľa ktorého mohla žena v rovnakopohlavnom manželstve uzatvorenom v zahraničí prevziať priezvisko svojej manželky. Okrem toho však v roku 2019 bulharský najvyšší správny súd vo svojom rozhodnutí po-

tvrdil rozhodnutie súdu nižšej inštancie, podľa ktorého nedošlo k diskriminácii, keď Centrum asistovanej reprodukcie odoprelo lesbickému páru prístup do programu na podporu rodín a jednotlivcov s reprodukčnými problémami, ktorý by im umožnil absolvovať postupy asistovanej reprodukcie. Táto vec bude postúpená na Európsky súd pre ľudské práva.

Litva je v súčasnosti jediným členským štátom EÚ, ktorý vyhradzuje registrované partnerstvo len pre páry opačného pohlavia, čím naďalej vystavuje rovnakopohlavné rodiny právnej neistote a jej negatívnym dôsledkom. Všeobecné ustanovenia týkajúce sa registrovaného partnerstva boli zavedené do Občianskeho zákonníka Litovskej republiky v roku 2000, neposkytujú však žiadny konkrétny regulačný rámec pre rovnakopohlavné vzťahy. V roku 2017 prijal litovský parlament Občiansky zákonník, v ktorom sa umožňuje ľuďom, ktorí spolu žijú, podpísať takzvanú zmluvu o spolužití, hoci povaha tohto právneho vzťahu nepredstavuje uznanie strán takejto zmluvy za rodinu.

Dňa 11. januára 2019 vydal Ústavný súd Litovskej republiky pokrokové rozhodnutie¹ o právnom uznávaní rovnakopohlavných zväzkov uzatvorených v zahraničí na účely migrácie, do ktorého sa premieta aj rozhodnutie Súdneho dvora EÚ vo veci Coman/Rumunsko. Napriek tomu, že litovský ústavný súd rozhodoval v konkrétnej otázke, či má rovnakopohlavný manželský partner nárok na povolenie na pobyt z dôvodu zlúčenia rodiny, vo svojom rozhodnutí uviedol orbiter dictum aj viaceré významné pripomienky. Opakovane v nich upozorňoval na to, že ústavná koncepcia rodinného života sa nevzťahuje len na manželské páry, ale aj na páry v stabilných faktických vzťahoch (ods. [32.5] rozhodnutia).

V litovskom zákone o rovnakom zaobchádzaní sa zakazuje aj diskriminácia z dôvodu sexuálnej orientácie. Dňa 11. júla 2017

¹ Rozhodnutie Ústavného súdu Litovskej republiky č. KT3-N1/2019, vec č. 16/2016, 11. januára 2019, <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1898/content>.

bol zákon o rovnakom zaobchádzaní zmenený a ako chránená charakteristika sa doň zaviedol aj dôvod občianstva. K tejto zmene došlo z dôvodu transpozície smernice 2014/54/EÚ o opatreniach na uľahčenie výkonu práv udelených pracovníkom v súvislosti so slobodou pohybu pracovníkov do vnútroštátnych právnych predpisov. Podľa tohto zákona sa za rodinných príslušníkov považujú iba manželia a priami potomkovia, čím sú z právnej ochrany pred diskrimináciou z dôvodu občianstva účinne vylúčení (registrovaní) partneri. Registrovaní partneri občanov z krajín, v ktorých sú tieto partnerstvá zákonne uzavreté, sa v Litve nepovažujú za rodinných príslušníkov a nemôžu podávať individuálne žaloby týkajúce sa prípadov údajnej diskriminácie z dôvodu občianstva. V roku 2019 Výbor Seimasu pre ľudské práva zaevidoval návrh na prepracovanie znenia zákona o rovnakom zaobchádzaní, pričom definícia rodiny sa v ňom ponecháva v nezmenenej podobe. Vláda Litovskej republiky 22. januára 2020 navrhla zrušenie tejto klauzuly a definovanie rodinných príslušníkov podľa definície zo zákona o právnom postavení cudzincov, t. j. vrátane (registrovaných) partnerov. Zmeny ešte neboli prijaté.

LOTYŠSKO

V júni 2019 bol v Lotyšsku s podporou hnutia DZĪVESBIEDRI a 10 poslancov plénu parlamentu predložený nový návrh zákona o životných partneroch (Dzīvesbiedru likums). Napriek tomu, že návrh bol v pléne zamietnutý, v máji 2020 inicioval Výbor pre sociálne záležitosti a zamestnanosť konzultácie so štátnymi inštitúciami o potrebe takéhoto právneho predpisu. Medzitým bola v júni 2020 prijatá iná iniciatíva parlamentnej platformy ManaBalss.lv. Tentoraz nešlo o návrh zákona, ale o vyjadrenie potreby vypracovania právneho riešenia na uznanie vzťahu partnerov rovnakého pohlavia pred zákonom. Dňa 22. júla 2020 začal parlamentný Výbor pre mandát, etiku a podania proces revízie.

V oblasti právnych sporov, o ktorých sa rozhoduje na súdoch alebo v iných právnych subjektoch v Lotyšsku, sa zaznamenal významný pokrok. Na lotyšské súdy bolo predložených päť podobných vecí týkajúcich sa rovnakopohlavných rodín, ktoré skúmali krajský súd pre správne veci, okresný súd pre správne veci a najvyšší súd. V súčasnosti sa o dvoch veciach rozhoduje na ústavnom súde. Na konci roka 2015 bolo na súd podaných päť žalôb. Predmetom žaloby bola žiadosť o uloženie povinnosti matričnému úradu v rižskej Pargaugave zaregistrovať manželstvo partnerov rovnakého pohlavia. Súd rozhodol o pripustení jednej žaloby a otvoril prípad, štyri žaloby však na súd pripustené neboli, čo malo za následok podanie odvolaní na najvyšší súd. Predmety nárokov boli zmenené na registráciu rodinných vzťahov. Najvyšší súd zrušil rozhodnutie súdu nižšej inštancie o neprijatí žaloby týkajúcej sa registrácie rovnakopohlavných manželstiev a usúdil, že predmet žaloby sa musí vykladať v širšom zmysle, keďže cieľom jednotlivcov nebola priamo a výlučne registrácie manželstva, ale skôr snaha partnerov rovnakého

pohlavia o dosiahnutie uznania, registrácie a ochrany svojej rodiny. Po preskúmaní vecí za zatvorenými dverami súd rozhodol o zamietnutí nárokov navrhovateľov.

Dňa 12. novembra 2020 vydal lotyšský ústavný súd (Satveršmes tiesa) historické rozhodnutie, v ktorom sa uznáva právo rovnakopohlavného páru na rodičovskú dovolenku (vec č. 2019-33-01). Dňa 8. apríla ústavný súd vyhlásil, že pravidlo, podľa ktorého musí partner rovnakého pohlavia zaplatiť štátu z nehnuteľnosti zdedenej po zosnulom partnerovi, ktorý nie je jeho manželom, vyšší poplatok ako manželský partner, by sa malo zrušiť (vec č. 2020-34-03). Ústavný súd stanovil lehotu na vyriešenie nedostatočného uznávania rovnakopohlavných párov na 1. júna 2022.

SLOVENSKO

Na Slovensku boli do parlamentu predložené legislatívne iniciatívy na uznanie rovnakopohlavných párov a neformálnych registrovaných partnerstiev trikrát (2001, 2012 a 2018). Žiadny z týchto pokusov sa v legislatívnom procese nedostal do druhého čítania. Dňa 4. júna 2014 došlo k zmenám slovenskej ústavy, ktoré sa týkali súdnictva, ako aj oficiálnej ochrany takzvaného tradičného manželstva. Uvádza sa v nej, že manželstvo, rodina a rodičovstvo sú pod ochranou zákona a že v ústave sa zaručuje ochrana detí a mladistvých. Do slovenskej ústavy boli ústavným zákonom č. 161/2014 vložené tieto dve vety: „Manželstvo je jedinečný zväzok medzi mužom a ženou. Slovenská republika manželstvo všestranne chráni a napomáha jeho dobru.“

V roku 2013 iniciovala slovenská konzervatívna MVO Aliancia za rodinu s podporou katolíckej cirkvi na Slovensku myšlienku takzvaného „referenda na ochranu rodiny“ a začala zbierať podpisy na jeho uskutočnenie. Konalo sa vo februári 2015 a spočiatku pozostávalo zo štyroch otázok:

1. Súhlasíte s tým, aby sa manželstvom nemohlo nazývať žiadne iné spolužitie osôb okrem zväzku medzi jedným mužom a jednou ženou?
2. Súhlasíte s tým, aby párom alebo skupinám osôb rovnakého pohlavia nebolo umožnené osvojenie (adopcia) detí a ich následná výchova?
3. Súhlasíte s tým, aby žiadnemu inému spolužitiu osôb okrem manželstva nebola priznaná osobitná ochrana, práva a povinnosti, ktoré sú právnymi normami k 1. marcu 2014 priznané iba manželstvu a manželom – najmä uznanie, re-

gistrácia či evidovanie ako životného spoločenstva pred verejnou autoritou, možnosť osvojenia dieťaťa druhým manželom rodiča?

4. Súhlasíte s tým, aby školy nemohli vyžadovať účasť detí na vyučovaní v oblasti sexuálneho správania či eutanázie, ak ich rodičia alebo deti samé nesúhlasia s obsahom vyučovania?

Tretiu otázku napadol prezident Slovenska Andrej Kiska a ústavný súd ju nepripustil, pretože podľa slovenskej ústavy sa nie je možné v referende pýtať na ľudské práva ani o nich diskutovať. Obsah referenda teda pozostával z otázok 1, 2 a 4. Referendum bolo neúspešné.

Slovenský ústavný súd sa nikdy nezaoberal otázkou uznania rovnakopohlavných párov. Najvyšší súd Slovenska sa touto otázkou zaoberal naposledy v roku 2013, keď skúmal správnosť administratívnych postupov štátnych inštitúcií, ktoré odmietli zosobášiť rovnakopohlavný pár. Najvyšší súd sa zaoberal len administratívnymi postupmi a nezvažoval zásadu nediskriminácie, rovnakého zaobchádzania ani ochrany súkromného a rodinného života. V súčasnosti prebieha viacero vecí na rôznych úrovniach slovenského súdneho systému. Týkajú sa uznávania rovnakopohlavných manželstiev alebo registrovaných partnerstiev uzavretých v zahraničí a s tým spojených problémov, ako napríklad zmeny priezviska. Zatiaľ nebol vynesený konečný rozsudok a, ako už bolo uvedené, na Ústavnom súde Slovenskej republiky nie je podaná žiadna vec, pričom ide o jedinú inštitúciu, ktorá je spôsobilá vykladať ústavu alebo rozhodovať o tom, či je zákon protiústavný alebo v rozpore s medzinárodnou zmluvou.

POLSKO

V roku 2020 sa Poľsko iba so 16 bodmi zo 100 umiestnilo na poslednom mieste spomedzi krajín EÚ v dúhovom indexe organizácie ILGA-Europe. Okrem toho, ak by sa Poľsko malo posudzovať iba podľa kritérií ako rodina (ktoré obsahuje napríklad rovnosť manželstva, registrované partnerstvo, spoločné osvojenie dieťaťa alebo osvojenie dieťaťa druhým manželom rodiča) alebo trestné činy z nenávisti a nenávistné prejavy, jeho skóre by bolo 0. V Poľsku nie sú rovnakopohlavné zväzky nijako právne uznávané a v poľskom práve sa neuznávajú ani LGBTI rodiny. V Zákonníku o rodine a poručníctve, ktorý pochádza z roku 1964, sa predpokladá iba jeden model rodiny: dve osoby opačného pohlavia, ktoré sú spôsobilé uzavrieť manželstvo. Transrodový človek môže po vydaní rozhodnutia súdu o zmene právneho rodu uzavrieť manželstvo s človekom opačného pohlavia. Zákonník umožňuje určenie rodičovstva len vtedy, ak sú rodičmi dvaja cisrodoví ľudia opačného pohlavia. Podobne aj na spoločné osvojenie dieťaťa majú právo iba manželské páry. Prístup k technológiám asistovanej reprodukcie používaným na liečbu neplodnosti sa povoľuje manželským párom a párom v neformálnych zväzkoch, nie však rovnakopohlavným párom.

Väčšina právnych vedcov sa zhoduje na tom, že poľská ústava naďalej predstavuje prekážku akýchkoľvek zmien Zákonníka o rodine a poručníctve, ktorými by sa zaviedla rovnosť manželstva. Podľa článku 18 „Poľská republika chráni a podporuje manželstvo ako zväzok muža a ženy, ako aj rodinu, materstvo a rodičovstvo“. Stojí za zmienku, že súdy sa odvolali na článok 18 v piatich rozhodnutiach, ktoré sa týkali rovnakopohlavných párov pokúšajúcich sa uzavrieť v Poľsku manželstvo (v roku 2020 Európsky súd pre ľudské práva v Štrasburgu informoval poľskú vládu, že prijal žaloby týchto párov). Veľakrát už doš-

lo k pokusom zaregistrovať sobášne listy rovnakopohlavných manželských párov alebo potvrdenia o registrovaných partnerstvách uzavretých v zahraničí, zatiaľ však bez úspechu. Všetky žiadosti o prepis zahraničných sobášnych listov sa zamietajú. V súčasnosti sa v Poľsku rozhoduje aspoň o piatich veciach tohto druhu. Dve z nich sa týkajú osôb, ktoré uplatnili svoje právo na voľný pohyb. Okrem toho v roku 2020 Európsky súd pre ľudské práva v Štrasburgu informoval poľskú vládu, že prijal jednu žalobu v tomto zmysle. Takisto sa rozhoduje v jednej veci, ktorá sa týka občana Francúzska uplatňujúceho si právo na dôchodkové dávky po zosnulom manželovi, občanovi Poľska.

ÚROVNE AKCEPTÁCIE

Nedostatočné právne uznanie LGBTI rodín v Bulharsku, Lotyšsku, Litve, Poľsku, Rumunsku a na Slovensku úzko súvisí s ich nízkou spoločenskou akceptáciou. Hoci došlo k určitým zlepšeniam, podľa Eurobarometra o LGBTI ľuďoch z roku 2019 vykazujú partnerské krajiny projektu R.I.S.E. najnižšie úrovne spoločenskej akceptácie LGBTI ľudí v EÚ. Umiestňujú sa na spodných priečkach v takmer každej otázke týkajúcej sa LGBTI rodín. Na otázku, do akej miery súhlasia s tvrdením, že rovnakopohlavné manželstvá by mali byť povolené v celej Európe, iba 16 % Bulharov odpovedalo, že s tým úplne súhlasia (najnižšie percento v EÚ). Ďalej nasledovali Slováci s 20 %, Lotyši s 24 %, Rumuni s 29 % a Litovčania s 30 %. Najvyššiu mieru akceptácie dosiahlo Poľsko so 48 %.

Partneri projektu uvádzajú, že problémy s nízkou úrovňou akceptácie často spôsobujú antikampane proti LGBTI ľuďom a rétorika krajne pravicových, konzervatívnych a náboženských organizácií a strán. Súčasnú argumentáciu opozície v Lotyšsku napríklad vychádzajú z takzvaných tradičných hodnôt a nesúhlasu spoločnosti, ktorý pozorujú. Podobná rétorika sa vyskytuje v Bulharsku pri diskusiách o ratifikácii Istanbulskeho dohovoru. V Rumunsku je po ústavnom referende z roku 2018 o úprave definície manželstva čoraz zrejmejšie, že rozhodnutie viacerých rumunských rodín pokročiť od konsenzuálneho spolužitia a požiadať Európsky súd pre ľudské práva o právne uznanie je v rumunskom spoločenskom, kultúrnom a právnom prostredí strategickou a veľmi potrebnou taktikou. Účastníci tohto prieskumu zažívali v heteronormatívnej rumunskej spoločnosti počas referenda, ako aj po ňom, „vnútorné vyhnanstvo“ a žijú v prostredí, v ktorom sú spoločensky, právne a citovo zraniteľní. Najviditeľnejším príkladom nedostatočnej akceptácie LGB-

Tí ľudia v EÚ za posledné roky sú takzvané zóny bez ideológie LGBT v Poľsku. Zóny bez ideológie LGBT sú poľské obce a regióny, ktoré vyhlásili, že nebudú podporovať údajnú „LGBT ideológiu“, aby mohli zakázať pochody rovnosti a ďalšie LGBT podujatia vo svojej oblasti. Do júna 2020 prijalo približne 100 obcí (asi tretina krajiny) rezolúcie, pre ktoré sú nazývané zónami bez ideológie LGBT. Táto iniciatíva vyvolala vlnu nesúhlasu v celej Európe aj na celom svete a viedla k množstvu kampaní na podporu LGBTI komunity v Poľsku. Zóny bez ideológie LGBT v Poľsku a útok na práva LGBTI ľudí v Maďarsku a v iných krajinách EÚ motivoval EÚ k reakcii a v marci 2021 Európsky parlament vyhlásil EÚ za zónu slobody pre LGBTIQ osoby.

Aj napriek tomu, že práva LGBTI ľudí sú neustále ohrozované, zaznamenávajú niektoré krajiny zlepšenie akceptácie. V júni 2020 vydala v Lotyšsku prieskumná agentúra SKDS štúdiu s názvom Postoj k sexuálnym menšinám, z ktorej vyplýva pozitívny trend v oblasti spoločenských postojov k LGBTI rodinám. V Poľsku z prieskumu Centra skúmania verejnej mienky vyplýva, že percento Poliakov, ktorí tvrdia, že homosexualitu nemožno tolerovať, kleslo zo 41 % v roku 2001 na 34 % v roku 2005, 31 % v roku 2008 a 23 % v roku 2010. Odvtedy nedošlo k zásadným zmenám: v roku 2019 uviedlo 24 % respondentov, že homosexualita sa nesmie tolerovať.

→ Právne predpisy/dokumenty/odporúčania EÚ (smernica o voľnom pohybe, stratégia pre rovnosť LGBTI osôb)

Krajiny projektu R.I.S.E. majú ako krajiny EÚ možnosť presadzovať práva LGBTI rodín podľa niektorých právnych predpisov EÚ. Takýmto kľúčovým dokumentom je už uvedená smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/38/ES z 29. apríla 2004 o práve občanov Únie a ich rodinných príslušníkov voľne sa pohybovať a zdržiavať sa v rámci územia členských štátov, ktorá

je známa ako smernica o voľnom pohybe. Ide o prvý dokument, v ktorom sa uznáva právo všetkých občanov EÚ a ich rodinných príslušníkov vrátane osôb v registrovaných partnerstvách a v dúhových rodinách na voľný pohyb a zdržiavanie sa v EÚ.¹ Smernica o voľnom pohybe predstavuje základ niekoľkých veľmi dôležitých súdnych vecí týkajúcich sa voľného pohybu LGBTI ľudí a ich rodín, ako napríklad veci Coman (Rumunsko) a veci Cristina a Mariama (Bulharsko), ktoré sa budú podrobnejšie rozoberať v ďalšej časti tejto správy.

Dňa 11. novembra 2020 zaznamenala Európska komisia významný pokrok, keď prijala stratégiu pre rovnosť LGBTIQ osôb na roky 2020 – 2025. Je to vôbec prvá stratégia Komisie v oblasti rovnosti LGBTIQ ľudí, vychádza zo záväzku Európskej komisie v oblasti vytvárania Únie rovnosti a vysiela dôležitý signál podpory v celej EÚ. Táto stratégia predstavuje novú fázu úsilia EÚ v oblasti podpory rovnosti LGBTIQ ľudí a stanovuje sa v nej séria opatrení na zlepšenie rovnosti LGBTIQ ľudí vo všetkých oblastiach politik, čiže sa naďalej zameriava na prioritné oblasti. Je zameraná na cielené opatrenia v rámci týchto štyroch hlavných pilierov: 1. boj proti diskriminácii LGBTIQ ľudí; 2. zaistenie bezpečnosti LGBTIQ ľudí; 3. budovanie inkluzívnych spoločností z hľadiska LGBTIQ a 4. vedenie výzvy za rovnosť LGBTIQ ľudí na celom svete. V stratégii sa uvádzajú problémy LGBTI rodín, a to najmä v oblasti voľného pohybu, pričom jedným z kľúčových bodov v pilieri 3 je zlepšenie právnej ochrany dúhových rodín v cezhraničných situáciách.

¹ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/38/ES z 29. apríla 2004 o práve občanov Únie a ich rodinných príslušníkov voľne sa pohybovať a zdržiavať sa v rámci územia členských štátov, ktorou sa mení a dopĺňa nariadenie (EHS) č. 1612/68 a zrušujú smernice 64/221/EHS, 68/360/EHS, 72/194/EHS, 73/148/EHS, 75/34/EHS, 75/35/EHS, 90/364/EHS, 90/365/EHS a 93/96/EHS (Ú. v. EÚ L 158, 30.4.2004, s. 77).

**KAŽDODENNÉ
PROBLÉMY
LGBTI RODÍN
V SKÚMANÝCH
KRAJINÁCH
(POROVNÁVA-
CIA ANALÝZA)**

Nedostatočné právne predpisy o postavení LGBTI rodín majú za následok množstvo komplikácií v každodennom živote LGBTI ľudí vo všetkých oblastiach – zdravotnej starostlivosti, vzdelávaní, zamestnanosti, sociálnych službách, voľnom pohybe, a dokonca aj vo vzťahoch s rodinami a spoločenským okruhom najbližších ľudí. Z nedávneho právneho prieskumu v Bulharsku vyplynulo, že nedostatočné právne uznanie LGBTI rodín má za následok porušovanie viac ako 300 práv.

KAŽDODENNÉ PROBLÉMY V OBLASTI ZAMESTNANIA, ZDRAVOTNEJ STAROSTLIVO- STI, VZDELÁVANIA/SOCIÁL- NEJ STAROSTLIVOSTI O DETI A V INÝCH VEREJNÝCH SFÉRACH ZAMESTNANOSŤ

Vo všetkých partnerských krajinách projektu R.I.S.E. existujú zákony o ochrane pred diskrimináciou, ktoré chránia LGBTI ľudí pred diskrimináciou vo všetkých sférach života vrátane zamestnanosti. Keď však príde na sociálne dávky súvisiace so zamestnaním, ľudia v rovnakopohlavných rodinách ich nemôžu preniesť na svojich partnerov. Osvedčené postupy v tejto oblasti možno nájsť v podnikoch, ktoré sa rozhodli takéto dávky poskytovať. V roku 2018 napríklad slovenské ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny a nadácia Pontis udelili IT spoločnosti Accenture Slovensko titul Zamestnávateľ ústretový k rodine, rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí za to, že svojim LGBTI zamestnancom vypláca rodinné dávky. V slovenských právnych predpisoch sa takéto dávky nezaručujú. V Bulharsku niektoré podniky umožňujú svojim zamestnancom preniesť takéto dávky, ako napríklad druhé zdravotné poistenie, na partnerov rovnakého pohlavia.

Z prieskumu v rámci projektu R.I.S.E. vyplýva, že LGBTI ľudia v práci stále každodenne čelia rozsiahlej diskriminácii, ako aj homofóbnym a transfóbnym nenávisným prejavom. Mnohí účastníci prieskumu uviedli, že sa boja na pracovisku otvorene hovoriť o svojej rodine, pretože od kolegov, manažérov a zamestnávateľov očakávajú negatívne reakcie a diskrimináciu. Ak sa diskriminácie a vyjadrenia negatívnych postojov voči LGBTI ľuďom dopúšťajú osoby s mocenským postavením, ako napríklad manažéri alebo vedúci tímov, pre LGBTI ľudí je oveľa zložitejšie nahlásiť ich a požiadať o podporu. Jedna respondentka z Bulharska uviedla homofóbné postoje svojho mentora k jej vzťahu s osobou rovnakého pohlavia. Mentor tvrdil, že vzťah medzi dvomi ženami je podradnejší ako heterosexuálny vzťah: *„Akoby sme to na určitej úrovni nemohli dosiahnuť... akoby takýto vzťah (medzi dvomi ženami) nebol taký seriózný ako medzi mužom a ženou, čo je veľmi nepríjemné.“* (Respondentka 5, BG) Ten istý mentor sa vyjadroval aj k respondentke a jej partnerke a tvrdil, že nemôžu mať deti, čo vypovedá o jeho absolútnej nevedomosti v oblasti reprodukčných možností a nedostatočnej citlivosti pri diskusii o osobných záležitostiach na pracovisku.

Sexuálna orientácia môže ovplyvňovať podnikanie a pracovný proces aj v prípade samostatne zárobkovo činných osôb alebo vlastníkov podnikov. Jeden bulharský respondent vlastní so svojím partnerom podnik, aby sa nemuseli obávať fóbie kolegov namierenej proti LGBTI ľuďom. Uviedol však, že ich sexuálna orientácia sa niekoľkokrát stala dôvodom ukončenia obchodných vzťahov s dodávateľmi, ktorí sa o nej dozvedeli. *„Keď nad tým teraz tak premýšľam, došlo k ukončeniu obchodných vzťahov preto, že sme homosexuáli,“* povedal a ďalej uviedol: *„Stalo sa, povedzme v prípade agentov, povedzme, že najmä v hľadobnom priemysle, že sme nepokračovali v spolupráci, pretože o nás zistili nejaké osobné informácie a rozhodli sa, že lepšie*

bude nepokračovať v obchodných kontaktoch." (Respondent 1, BG)

ZDRAVOTNÁ STAROSTLIVOSŤ

Prístup k zdravotnej starostlivosti je pre LGBTI ľudí stále jednou z najproblematickejších oblastí. Z historického hľadiska zdravotná starostlivosť do veľkej miery zodpovedá za stigmatizáciu a patologizáciu LGBTI identít. V súčasnosti sa v rámci zdravotnej starostlivosti poskytujú aj určité služby, ktoré sú pre LGBTI ľudí a rovnakopohlavné rodiny nedostupné. Z prieskumu v rámci projektu R.I.S.E. vyplynuli rôzne prípady nerovnakého zaobchádzania, od nepovolenia návštev hospitalizovaného partnera rovnakého pohlavia alebo nemožnosti rozhodovania o jeho liečbe až po nemožnosť využívania služieb asistovanej reprodukcie alebo spoločných nemocenských vecných dávok. Niektorí účastníci prieskumu vyjadrili obavy z prístupu svojich detí k zdravotnej starostlivosti a zo skutočnosti, že rodič, ktorý nie je právne uznaným príbuzným dieťaťa, nemôže dieťa zastupovať ani prijímať rozhodnutia o jeho liečbe. Prekážkam môžu čeliť aj pri jednoduchých veciach, ako je práceneschopnosť z dôvodu starostlivosti o choré dieťa alebo partnera. V niektorých krajinách, napríklad v Poľsku, existujú možnosti riešenia týchto problémov v oblasti zdravotnej starostlivosti, keďže partneri si napríklad môžu udeliť rôzne právomoci, napríklad právomoc prijímať zdravotné informácie alebo získať prístup k zdravotnej dokumentácii, ale v iných krajinách to možné nie je.

Všetky obavy týkajúce sa zdravotnej starostlivosti sa veľmi reálne zhmotňujú v príbehoch účastníkov prieskumu. Jedna účastníčka z bulharskej osobitnej skupiny napríklad uviedla príbeh svojej priateľky, ktorá nemohla sprevádzať svoju partnerku do sanitky, pretože nie sú legálne zosobášené: „*Jej manželka mala*

autonehodu a oni jej nedovolili nastúpiť do sanitky, pretože oficiálne k nej nebola v žiadnom vzťahu." (Respondentka 12, BG)

Podobné obavy vidíme aj v odpovedi respondentky z Rumunska: „Rozmýšľali, čo budú robiť (...), ak bude jeden z nich hospitalizovaný, ako sa bude nemocničný personál správať k ich životnému partnerovi. Tento problém sa nikde v rumunských právnych predpisoch nerieši. Ďalším prípadom je prístup k spolupoisteniu pre životného partnera, ktorý nemá iný zdroj príjmov a závisí od poisteného partnera. V prípade manželov je možnosť čerpať z poistenia manžela, v prípade partnerov rovnakého pohlavia to v Rumunsku možné nie je. (...) Všetci rozmýšľame nad tým, čo sa stane, ak jeden z partnerov zomrie a bude ho treba previezť z márnice, aby ho bolo možné pochovať. Ako sa k nemu alebo k nej budú chovať?" (Iustina, Rumunsko)

RODIČOVSKÉ PRÁVA

Výchova dieťaťa patrí k hlavným problémom, ktorým LGBTI rodiny v skúmaných krajinách čelia. Problémy LGBTI rodičom nastávajú ešte predtým ako majú dieťa, a to z dôvodu diskriminácie v oblasti osvojenia alebo služieb asistovanej reprodukcie, a pokračujú nepríjemnosťami v oblasti zdravotnej starostlivosti a vo vzdelávacom systéme a nedostatočnou akceptáciou v spoločenskom okruhu najbližších ľudí. Keďže ani v jednej zo šiestich partnerských krajín projektu R.I.S.E. nie sú LGBTI rodiny právne uznané, neupravuje sa v nich ani ich situácia v oblasti rodičovských práv. Vzhľadom na to sa za rodiča detí považuje len ich biologický alebo adoptívny rodič, pričom jeho partner nemá žiadne práva, povinnosti ani žiadny zákonný vzťah k týmto deťom. Ako uviedlo množstvo účastníkov prieskumu, nebiologickí alebo neadoptívni rodičia sa považujú za ľudí, ktorí „sú deťom nikým“.

LGBTI ľudia sa môžu stať rodičmi najmä využitím postupov asistovanej reprodukcie, procesom osvojenia dieťaťa a spolurodičovstvom. Z prieskumu v rámci projektu R.I.S.E. vyplynuli diskriminačné postupy a nedostatočná právna úprava homosexuálneho rodičovstva vo všetkých troch oblastiach.

Postupy asistovanej reprodukcie sú k dispozícii, finančne však nie sú vždy dostupné. Preto existujú programy na finančnú podporu párov s reprodukčnými problémami. Ukazuje sa, že v niektorých prípadoch sú rovnakopohlavné partnerstvá diskriminované a nie je im umožňované využívať programy na finančnú podporu rodín, ktoré potrebujú postupy asistovanej reprodukcie. Takýto prípad sa vyskytol v Bulharsku, keď Centrum asistovanej reprodukcie odoprelo lesbickému páru prístup do programu asistovanej reprodukcie. Pár sa obrátil na súd

a na prvej inštancii súd rozhodol, že v tomto prípade nedošlo k diskriminácii. V októbri 2019 bulharský najvyšší správny súd rozhodnutie súdu nižšej inštancie potvrdil. Táto vec bude postúpená na Európsky súd pre ľudské práva.

Ďalšou hlavnou možnosťou, ako môžu mať LGBTI rodiny dieťa, je osvojenie. Pre mužské rovnakopohlavné páry je to často jediná možnosť okrem spolurodičovstva. Ani v jednej zo šiestich krajín projektu R.I.S.E. však, žiaľ, nie je osvojenie LGBTI rodinám dostupné, pretože je vyhradené len pre manželské páry. LGBTI ľudia si môžu osvojiť deti ako osamelí rodičia, nemajú však spoločné rodičovské práva a povinnosti s partnerom. V Poľsku je situácia ešte nerovnejšia v dôsledku novej iniciatívy zameranej na zákaz osvojenia dokonca aj osamelými LGBTI rodičmi. V marci 2021 oznámili poľské úrady zámer túto možnosť zrušiť. Ak sa tento nový právny predpis prijme, orgány budú musieť preverovať každého, kto žiada o osvojenie dieťaťa ako osamelý rodič. Ak sa zistí, že žiadosť z pozície osamelého rodiča podala osoba žijúca v rovnakopohlavnom vzťahu, bude trestne zodpovedná.

Okrem toho respondenti v osobitnej skupine v Bulharsku uvádzajú, že LGBTI človeku môže byť osvojenie zamietnuté aj vtedy, ak oň žiada ako osamelý rodič, a to pre homofóbne postoje adopčných služieb. Tieto služby nemôžu legálne zamietnuť osvojenie z dôvodu sexuálnej orientácie alebo rodovej identity žiadateľa, preto zvyčajne uvádzajú iné dôvody zamietnutia žiadosti. Gejský pár, ktorý sa zúčastnil osobitnej skupiny v Bulharsku, uviedol, že jeden z nich požiadal o osvojenie. Svoj vzťah nechceli tajiť, napriek tomu sa však v určitej fáze pracovníci adopčných služieb rozhodli odstrániť z dokumentov všetky informácie o druhom partnerovi. *„Nie, dokonca to ani nenavrholi. Jednoducho to konštatovali, pretože sa so mnou stretli, navštívili nás doma a potom povedali, že ma skrátka neuvedú*

v dokumentoch," povedal respondent 13, BG a dodal: „*Počuli sme, že vraj si tam poznačia nejakú hviezdičku, fajku alebo inú značku (do žiadosti o osvojenie) a skrátka vám to dieťa nikdy nedajú.*“ Ďalší respondent, ktorý je verejne známou osobnosťou a otvoreným gejom, uviedol, že v jeho postavení je zbytočné žiadať o osvojenie, pretože adopčné služby budú vedieť, že je homosexuál, a „tým celá snaha stráca zmysel“. Účastníci prieskumu sa dotkli aj problému obrovskej stigmatizácie mužov, ktorí si chcú osvojiť deti, a toho, že veľa žien v rovnakopohlavných pároch si osvojuje deti z pozície slobodného rodiča, pričom to isté bolo umožnené len niekoľkým málo mužom.

Vzhľadom na nedostupnosť asistovanej reprodukcie, adopčných služieb a donosenie dieťaťa náhradnou matkou je v skúmaných krajinách medzi LGBTI rodinami čoraz populárnejšia možnosť spolurodičovstva. Hoci spolurodičovstvo nie je právne uznané a stále patrí v komunite k pomerne novým konceptom, niektorí LGBTI ľudia vytvárajú spolurodičovské partnerstvá s inými LGBTI ľuďmi s cieľom spoločne vychovávať dieťa. V prieskume v rámci projektu R.I.S.E. sme sa rozprávali s jedným bulharským lesbickým párom, ktorý je v spolurodičovskom partnerstve s gejským párom. Jedna zo žien a jeden z mužov sú biologickými rodičmi dcéry a ich partneri sa rovnako podieľajú na jej výchove. Keďže spolurodičovstvo je v bulharskej spoločnosti novinkou, môže prinášať dieťaťu aj rodičom ešte väčšiu stigmatizáciu, hoci účastníci v tomto prípade uviedli, že sa doposiaľ pri prístupe k službám nestretli so žiadnou diskrimináciou. Dieťa je v predškolskom veku a nečelilo žiadnym homofóbnym postojom zo strany personálu škôlky ani ostatných detí. Jediný problém, s ktorým sa partneri stretli, bol nesúhlas niektorých rodinných príslušníkov.

Odmietanie uznávania rodičovských práv rodičov v rovnakopohlavných rodinách vedie v niektorých krajinách k porušo-

vaniu ľudských práv detí a k tomu, že deti sa môžu ocitnúť vo veľmi nebezpečnom a špecifickom právnom postavení. Príkladom je prípad dieťaťa menom Sara. Sara sa narodila 9. decembra 2019 v Španielsku v rodine Bulharky a Britky narodenej v Gibraltári. Pri narodení bol dieťaťu vystavený rodný list, v ktorom sa uvádzajú jej dve matky, nešpecifikuje sa v ňom však, kto je biologickou matkou dieťaťa (príklad osvedčeného postupu Španielska, pri ktorom sa zohľadňuje vzťah dieťaťa k obojrodičom). Podľa súčasného španielskeho práva nemôže dieťa získať španielske občianstvo, pretože ani jedna z matiek nie je občiankou Španielska. Dieťaťu bolo odopreté aj britské občianstvo, pretože podľa súčasného britského práva nemôže získať občianstvo po svojej matke z Gibraltáru.

Dňa 29. januára 2020 predložila bulharská matka dokumenty na vystavenie rodného listu Sary v Bulharsku, aby mohla získať bulharské občianstvo. Mesto Sofia nariadilo bulharskej matke predložiť dôkazy obsahujúce informácie o vzťahu dieťaťa k svojej biologickej matke. Keď V. M. A. odmietla tieto informácie poskytnúť, 5. marca odmietla sofijská mestská časť Pančarevo vystaviť Sare rodný list na základe skutočnosti, že dve matky nemôžu mať vlastné biologické dieťa a že vystavenie takéhoto rodného listu by bolo v rozpore s verejným poriadkom, keďže Bulharsko neuznáva rovnakopohlavné manželstvá uzavreté v zahraničí.

Proti rozhodnutiu mesta Sofie bolo podané odvolanie na správny súd mesta Sofie. Dňa 2. októbra 2020 rozhodol správny súd mesta Sofie o prerušení konania vo veci pred správnym súdom mesta Sofie a zaslání žiadosti Súdnemu dvoru Európskej únie o vydanie prejudiciálneho rozhodnutia.

Pojednávanie sa uskutočnilo 9. februára 2021 pred Veľkou komorou Súdného dvora Európskej únie. Svoje pripomienky

predložili Španielsko, Taliansko, Poľsko, Maďarsko, Nemecko, Holandsko a Európska komisia. Bulharsko zastupovalo ministerstvo zahraničných vecí prostredníctvom videokonferencie. Pojednávanie trvalo viac ako štyri hodiny, počas ktorých bola väčšina otázok položená právnej zástupkyňi V. A., prokurátorky Denitse Lyubenovej, rodine V. A., ako aj Španielskemu kráľovstvu. Počas pojednávania sa diskutovalo najmä o týchto otázkach: práve na súkromný a rodinný život páru a ich dieťaťa zaručenom v práve EÚ; práve na voľný pohyb rodiny v rámci Európskej únie zaručenom v článkoch 20 a 21 ZFEÚ a ustanoveniach smernice 2004/38; uznávaní biologického alebo právneho rodičovstva zákonne nadobudnutého v hostiteľskom členskom štáte podľa jeho platných vnútroštátnych právnych predpisov členským štátom Bulharsko; právach dieťaťa zaručených v Charte základných práv EÚ a Dohovore OSN o právach dieťaťa; rovnováhe medzi vnútroštátnou a ústavnou identitou členských štátov (článok 4 ods. 2 ZEÚ) na jednej strane a právom na súkromný a rodinný život, ako aj najlepším záujmom dieťaťa (články 7 a 24 ods. 2 Charty základných práv Európskej únie), na strane druhej. Vynesenie rozhodnutia sa očakáva koncom roka 2021.

V oblasti rodičovských práv možno nájsť zaujímavú výnimku v Poľsku. Napriek tomu, že sa v poľskej ústave nedefinuje rodina ani rodičovstvo, súdy rozhodujúce vo veciach týkajúcich sa detí narodených rovnakopohlavným párom v cudzích krajinách bežne tvrdia, že rodičmi môžu byť len dvaja ľudia opačného pohlavia. Súdy sa zvyčajne odvolávajú na Zákonník o rodine a poručníctve, ale aj na zákon o registrácii sobášnych listov. Poľsko teda neuznáva rodičovstvo osoby, ktorá nie je biologickým príbuzným dieťaťa, a jej meno nemožno zadať do systému evidencie obyvateľstva (tzv. PESEL) ako meno rodiča dieťaťa, ani sa nemôže uvádzať na dokladoch totožnosti dieťaťa. Niektoré matriky však vystavujú doklady totožnosti deťom, ktoré majú v rodnom liste uvedené dve matky (poľské občianky) ale-

bo jedného otca (takisto poľského občana) a žiadnu matku. Ak sú v rodnom liste uvedené dve matky a len jedna z nich (nebiologická) je poľskou občiankou, alebo ak sú uvedení dvaja otcovia, rodičia sú nútení požiadať o uznanie poľského občianstva dieťaťa. Tejto žiadosti nemusí byť vždy vyhovené. Rovnakopohlavné páry, ktoré si založili rodinu v cudzej krajine (často v EÚ), sú donútené podstupovať komplikované právne postupy, ktoré trvajú veľa mesiacov, dokonca rokov, aby získali doklady totožnosti pre svoje deti. (V súčasnosti sa v Poľsku rozhoduje aspoň o deviatich veciach týkajúcich sa uznania občianstva alebo zamietnutia vystavenia dokladov totožnosti dieťaťu. V roku 2019 Európsky súd pre ľudské práva informoval poľskú vládu, že prijal dve žaloby v tomto zmysle.)

OCHRANA PRED DOMÁCIM NÁSILÍM

V oblasti ochrany pred domácim násilím sa postupy v skúmaných krajinách líšia a niekedy si protirečia. V niektorých krajinách, napríklad na Slovensku, sa rovnakopohlavné rodiny neuznávajú, ale partnerom žijúcim v rovnakopohlavných vzťahoch sa poskytuje ochrana pred domácim násilím. V Bulharsku sa na rozdiel od zákona o rodine používa v zákone o ochrane pred domácim násilím slovné spojenie „faktické manželské spoložitie“ a poskytuje sa ochrana heterosexuálnym cisrodovým partnerom, ktorí žijú alebo žili v takejto forme spoložitia (článok 3 ods. 2), ale v niektorých prípadoch sa nezabezpečuje ochrana, ak sú partneri rovnakého pohlavia. Zo skúmaných právnych sporov vyplýva, že ak sa homosexuálnej osobe odmietla ochrana podľa tohto zákona, bolo to odôvodnené nedostatočným právnym uznaním rodín, v ktorých sú obaja partneri rovnakého pohlavia.¹ Je to len jeden z mnohých nepriaznivých právnych dôsledkov nedostatočného právneho uznania dúhových rodín v Bulharsku.

¹ V súdnom príkaze č. 26/07.10.2014 vydanom Okresným súdom v Sofii, oddelením pre občianskoprávne spory III, súdnou porotou 83 v reakcii na žiadosť o právnu ochranu č. 8100486/02.10.2014 sa uvádza, že žiadateľ nepatrí k osobám oprávneným žiadať o ochranu podľa zákona o ochrane pred domácim násilím. „V našom práve sa za zákonné uznáva len manželstvo medzi mužom a ženou, preto môže faktické manželské spoložitie existovať len medzi mužom a ženou.“

STAV V OBLASTI SPOLOČNÝCH MAJETKOVÝCH PRÁV/SOCIÁLNYCH DÁVOK PRE PARTNEROV V LGBTI RODINÁCH

Neviditeľnosť LGBTI rodín pred zákonom vedie k diskriminácii v tých najbežnejších situáciách, napríklad pri prístupe k bankovým/finančným službám, užívaní spoločnej nehnuteľnosti a dedičských právach. Líšia sa napríklad podmienky na získanie úveru a proces rozdelenia finančných povinností medzi partnerov v neuznanom vzťahu je nemožný, pretože ručiteľom musí byť manžel alebo blízky príbuzný. Obmedzený je aj prístup k iným bankovým službám, napríklad k otvoreniu bankového účtu.

Ak jedna osoba v rovnakopohlavnom páre vlastní nehnuteľnosť, nemôže ju automaticky spoluvlastniť so svojím partnerom, ako by to bolo v prípade manželstva. Jedným riešením je, že rovnakopohlavné páry si nehnuteľnosť kúpia spolu, aby boli obaja vedení ako jej vlastníci. Podobný problém nastáva v prípade dedenia. V prípade manželských párov sa dedičstvo zabezpečuje automaticky, pretože boli zosobášené. V prípade rovnakopohlavných párov sa môže jedna osoba snažiť zanechať svoj majetok partnerovi, ale jej závet môžu na súde napadnúť jej príbuzní, ako je to možné v Bulharsku, takže neexistuje 100 % záruka, že majetok pripadne partnerovi. To isté platí aj o dedičských právach detí, ktoré nie sú z právneho hľadiska príbuzné svojim rodičom: závet rodiča môžu na súde napadnúť jeho zákonití príbuzní a dieťa nemusí získať celý majetok, ktorý mu odkázal rodič. Podobná situácia je v Lotyšsku, kde pozostalý

partner nemôže byť zákonným dedičom závetcu¹ a nemá nárok na neoddeliteľnú súčasť dedičstva.² V Poľsku môžu takisto rovnakopohlavné páry spísať závet týkajúci sa dedičstva, musia však zaplatiť veľmi vysokú dedičskú daň, od ktorej sú manželské páry oslobodené. Okrem toho môžu aj napriek závetu rodičia zosnulej osoby získať právo na zákonné dedičstvo (aj v tomto prípade platí, že na manželské páry sa pravidlo týkajúce sa zákonného dedičstva po zosnulej osobe nevzťahuje).

Gejský pár z Bulharska sa ocitol vo veľmi nezvyčajnej situácii týkajúcej sa nehnuteľnosti. Dvaja muži žijú v byte, ktorý vlastní jeden z nich. Sú legálne zosobášení v inej krajine EÚ, ale ich manželstvo nie je v Bulharsku uznané, preto nehnuteľnosť nemajú v spoločnom vlastníctve. Jeden z nich žiada o osvojenie dieťaťa ako osamelý rodič a v rámci postupu osvojenia musí predložiť dokument, v ktorom sa uvádza adresa jeho miesta pobytu a jeho vzťah k nemu. Keďže byt vlastní druhý partner, dotýčný muž musel podpísať nájomnú zmluvu s vlastným partnerom a v súčasnosti je nájomníkom vo vlastnom byte. Svojmu partnerovi musí platiť symbolický mesačný nájom vo výške 100 BGN, pričom partner zároveň z tohto nájmu odvádza dane. Tento prípad veľmi jasne poukazuje na problémy, ktorým čelia LGBTI rodiny aj v takej základnej oblasti, akou je bývanie. Byť nájomníkom vo vlastnom byte a platiť nájom svojmu partnerovi nie je len smiešne a nepotrebné, ale aj ponižujúce.

Dobrý príklad príležitostí na úpravu dedičských vzťahov medzi partnermi rovnakého pohlavia možno nájsť na Slovensku. V slovenskom Občianskom zákonníku sa uvádzajú určité práva týkajúce sa problematiky nájmu a dedičstva. Pozostávajú LGBTI partner môže dediť, ak LGBTI partner, ktorý zomrel,

1 Lotyšský Občiansky zákonník, článok 391

2 Lotyšský Občiansky zákonník, článok 423

spísal závet a určil svojho LGBTI partnera za osobu, ktorá má po ňom v prípade jeho smrti dediť. Ak nie je spísaný závet, je možné dediť podľa ustanovení, v ktorých sa stanovuje dedenie zo zákona. To by však bolo pre LGBTI partnera len ťažko dosiahnuteľné, keďže môže byť zaradený do druhej alebo tretej kategórie dedičov.

V niektorých krajinách, ako napríklad v Bulharsku, existujú obecné programy na podporu nových rodín, ktoré spočívajú v znížení poplatkov za hypotéky. Tieto programy pomáhajú novým rodinám ušetriť tisícky BGN, nanešťastie však nie sú dostupné pre LGBTI rodiny, pretože tie nemôžu uzatvárať manželstvá.

KONFLIKT ZÁUJMOV

Ďalšou oblasťou, v ktorej sa nezohľadňuje existencia LGBTI rodín, čo môže viesť k právnym problémom, je konflikt záujmov. V Lotyšsku sa napríklad v právnych predpisoch nezohľadňuje možnosť výskytu konfliktu záujmov v prípade partnerov rovnakého pohlavia v týchto scenároch: osoby nemajú obmedzenú účasť na verejnom obstarávaní alebo na vypracúvaní dokumentácie k verejnemu obstarávaniu, ak je jeden z uchádzačov partnerom člena výberovej komisie¹, a neexistuje žiadny konflikt záujmov pri vykonávaní činnosti verejných činiteľov vo vzťahu k ich partnerom.²

¹ Lotyšský zákon o verejnom obstarávaní, článok 25 oddiel 1 bod 2.

² Lotyšský zákon o predchádzaní konfliktu záujmov pri činnostiach verejných činiteľov, článok 1, bod 6.

STAV V OBLASTI VOĽNÉHO POHYBU LGBTI RODÍN

V roku 2004 prijala EÚ zásadný dokument, v ktorom sa zaručuje právo na voľný pohyb v rámci EÚ občanom Európskeho hospodárskeho priestoru (EHP), do ktorého patria členské štáty Európskej únie (EÚ) a tri členské krajiny Európskeho združenia voľného obchodu (EZVO) – Island, Nórsko a Lichtenštajnsko. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/38/ES z 29. apríla 2004 o práve občanov Únie a ich rodinných príslušníkov voľne sa pohybovať a zdržiavať sa v rámci územia členských štátov, známa aj ako smernica o voľnom pohybe, sa stala dôležitým dokumentom pre LGBTI rodiny, pretože sa v nej manželom občanov EÚ umožňuje zdržiavať sa v EÚ. To malo za následok sériu súdnych vecí, v ktorých sa udeľovalo právo manželom rovnakého pohlavia z krajín mimo EÚ na pobyt v EÚ s ich partnermi.

V rumunskej veci *Relu Adrian Coman a i./Inspectoratul General pentru Imigrări a Ministerul Afacerilor Interne (C-673/16)*¹ týkajúcej sa uznania prisťahovaleckých práv rovnakopohlavných manželských partnerov Veľká komora Súdneho dvora EÚ rozhodla, že pojem „manžel“ zahŕňa na účely práva na voľný pohyb a práva na pobyt v EÚ aj manželov rovnakého pohlavia. V tejto veci sa zdôrazňovalo rovnaké zaobchádzanie s manželskými párami rovnakého pohlavia pri uplatňovaní práva na voľný pohyb a práva na pobyt v EÚ. Rumunský občan Adrian Coman si vzal svojho dlhoročného partnera Claiu Hamiltona, občana USA, v Bruseli v roku 2010. Páru bolo odopreté povolenie na

¹ Rozhodnutie Európskeho súdneho dvora, vec č. C 673/16, 5. júna 2018.

pobyt v Rumunsku. Coman a Hamilton, ktorých zastupovalo združenie ACCEPT, podali na rumunských súdoch odvolanie proti rozhodnutiu rumunských úradov. Rumunský ústavný súd sa obrátil na Súdny dvor EÚ s otázkou, či by mal byť Hamilton uznaný ako manžel občana EÚ a malo by mu byť podľa práva EÚ priznané právo na trvalý pobyt v Rumunsku. Veľká komora Súdneho dvora EÚ rozhodla, že pojem „manžel“ zahŕňa na účely práva na voľný pohyb a práva na pobyt v EÚ aj manželov rovnakého pohlavia. V tejto zásadnej súdnej veci sa zabezpečuje rovnaké zaobchádzanie s rovnakopohlavnými manželskými párami pri uplatňovaní práva na voľný pohyb a práva na pobyt v EÚ podľa smernice o voľnom pohybe.²

Po vydaní tohto rozhodnutia uznal 25. júla 2019 bulharský najvyšší správny súd, že právo na voľný pohyb v rámci EÚ sa vzťahuje aj na manželov v rovnakopohlavných rodinách. Toto rozhodnutie bolo aj v súlade so smernicou o voľnom pohybe a vzťahovalo sa na lesbický pár s pobytom v Bulharsku. Mariama Diallo, občianka Francúzska, sa v roku 2016 vydala vo Francúzsku za Cristinu Palma, občianku Austrálie. V tom istom roku sa rozhodli presťahovať do Bulharska a požiadať tam o pobyt. Mariana pobyt dostala a požiadala Cristinu ako rodnú príslušníčku, aby s ňou žila v Bulharsku. Spoločne podali žiadosť na riaditeľstve pre migráciu ministerstva vnútra, predložili všetky potrebné dokumenty vrátane sobášneho listu a bez akýchkoľvek ťažkostí bolo povolenie na pobyt udelené aj Cristine. Problémy sa rodine začali v roku 2017, keď si musela Cristina predĺžiť povolenie na pobyt. Dostala úradný list, z ktorého sa dozvedela, že povolenie na pobyt jej nebude predĺžené, pretože v bulharských právnych predpisoch sa rovnakopo-

² Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/38/ES z 29. apríla 2004 o práve občanov Únie a ich rodinných príslušníkov voľne sa pohybovať a zdržiavať sa v rámci územia členských štátov.

hlavné manželstvá neuznávajú. Pár toto rozhodnutie napadol na súde a správny súd mesta Sofie rozhodol v jeho prospech. Riaditeľstvo pre migráciu sa proti tomuto rozhodnutiu odvolalo, ale najvyšší správny súd potvrdil rozhodnutie správneho súdu mesta Sofie a právo Cristiny na pobyt v Bulharsku ako rodinnej príslušníčky občianky EÚ. Bolo to prvýkrát, čo bulharský súd uznal existenciu rovnakopohlavného manželstva.

PROBLÉMY V OKRUHU NAJBLIŽŠÍCH ĽUDÍ (POSTOJ PRÍBUZNÝCH)

Od rodiny a priateľov očakávame, že nás budú vždy podporovať a budú pri nás stáť. Aj po coming-oute týkajúcom sa svojej identity sa niektorí LGBTI ľudia môžu na túto podporu naďalej spoľahnúť a so svojimi rodinami udržiavajú zdravé vzťahy, veľmi často sa však stáva aj to, že LGBTI ľudia sú ostrakizovaní. Založenie dúhovej rodiny a výchova dieťaťa s partnerom rovnakého pohlavia vedie k ďalšiemu coming-outu, pri ktorom musia priatelia a rodiny LGBTI ľudí akceptovať nielen ich queer identitu, ale aj to, že tvoria rodinu.

Z nášho prieskumu vyplýva, že LGBTI ľudia stále čelia vysokej miere neakceptácie v okruhu najbližších ľudí, najmä vo svojich rodinách. Keď boli účastníci prieskumu v rámci projektu R.I.S.E. požiadaní o uvedenie pozitívnych alebo negatívnych príkladov akceptácie, prispeli mnohými príbehmi akceptácie, ale aj znepokojujúcim množstvom skúseností s vylúčením, najmä z vlastnej rodiny. Väčšina pozitívnych príkladov sa týkala ich priateľov, ktorí ich prijali a rešpektovali ich identitu. Miestom poznačeným stigmou a strachom je pre mnohých LGBTI ľudí rodina, boja sa zdôveriť rodičom so svojou identitou, a to aj vo vyššom veku, dokonca aj vtedy, keď si založia vlastnú rodinu s partnerom. V niektorých prípadoch trvá rodičom LGBTI ľudí celé roky, kým dospejú k akceptácii identity svojich detí a skutočnosti, že žijú v rovnakopohlavnom vzťahu, ale nakoniec sa to stane: „*Moja mama sa s nami niekoľko rokov nerozprávala, ale teraz už nemám žiadne problémy v rodine. Tým, ktorým sa to nepáči, sa vyhýbame.*“ (Lavinia, Rumunsko) V iných prípadoch

zavedú politiku „nepýtam sa, nehovor mi to“ a nikdy o tejto téme nehovoria. Je znepokojujúce, že niektorí rodičia sú stále presvedčení, že niečo ich deti „zmenilo“ na gejov, a niektorí sa snažia nájsť dôvod, prečo sú ich deti homosexuálne alebo transrodové, a pokúšajú sa ich z toho „vyliečiť“. Často obviňujú ich partnerov, že ich „zmenili na gejov“. Pár lesbických žien, ktorý sa zúčastnil bulharskej osobitnej skupiny, uviedol, že ich rodiny verili, že je možné homosexualitu vyliečiť, a jednu z nich s týmto cieľom dali na terapiu.

Transrodoví účastníci výskumu hovorili o tom, ako rodiny ich partnerov neschvaľovali ich vzťah a správali sa neúctivo a nepriateľsky. Ako uviedla jedna transžena z Bulharska: *„Bolí sme u jeho príbuzných, ktorí ma neschvaľovali a oslovovali ma v nesprávnom rode.“* (Respondentka 2, BG, rozhovor) Ona aj jej partner sú transrodoví ľudia a čelia vylúčeniu nielen z vlastnej rodiny, ale aj spomedzi okruhu priateľov. Podelili sa o skúsenosť s párom priateľov, ktorí *„povedali, že s nami nechcú komunikovať, pretože nechcú, aby bola ich dcéra zmätená“* (Respondentka 2, BG, rozhovor)

Otvorené prejavovanie svojej sexuálnej a rodovej identity v krajinách, v ktorých vládne vysoké spoločenské stigmatizovanie a nízka úroveň ochrany ľudských práv, môže byť veľmi ťažké, a dokonca nebezpečné. To vnáša do dynamiky vzťahov LGBTI ľudí ďalšie problémy. V niektorých prípadoch je jeden z partnerov otvorenejší a uvoľnenejší a nemá problém otvorene hovoriť o svojom vzťahu, prípadne prejavovať náklonnosť, zatiaľ čo druhý s otvorenosťou váha. Môže to viesť k frustrácii oboch partnerov, pretože jeden sa cíti obmedzovaný a druhý tlačенý do situácií, v ktorých je mu nepríjemne. Vyplýva to napríklad z príbehu jednej respondentky o tom, ako raz počas cestovania neznámy človek povedal, že jej partnerka si môže nájsť priateľa na mieste, do ktorého cestovali: *„Cítila som sa veľmi neprí-*

jemne, pretože v tejto situácii nemohla povedať, že si nemusí nikoho hľadať, pretože osoba, s ktorou chodí, sedí vedľa nej na zadnom sedadle. Toto zažívame ako pár veľmi často." (Respondentka 5, BG, rozhovor).

ZOBRAZOVANIE LGBTI RODÍN V MÉDIÁCH/VŠE- OBEČNÝ POSTOJ VEREJ- NOSTI K LGBTI RODINÁM

Vo všetkých partnerských krajinách sa podľa všetkého médiá pri LGBTI komunite najviac zaujímajú o pochody hrdosti, ktoré im často dávajú príležitosť otvoriť aj tému LGBTI rodín. Vo všeobecnosti záujem médií rastie a okrem príbehov, ktoré zverejňujú v čase konania pochodov, sa venujú aj udalostiam z politickej alebo právnej oblasti, ako sú predvolebné diskusie, legislatívne iniciatívy, súdne veci, štatistické údaje atď. (Lotyšsko). Hoci veľa médií stále zobrazuje LGBTI ľudí v negatívnom svetle, partneri projektu R.I.S.E. uvádzajú, že čoraz viac si ich dáva za cieľ informovať o tejto téme pozitívne alebo neutrálne, ako aj používať pri spracúvaní tém týkajúcich sa LGBTI komunity správnu a neurážlivú terminológiu.

Pri téme LGBTI rodín médiá často uprednostňujú osobné príbehy rodín s cieľom dosiahnuť empatiu a akceptáciu. Právne spory v oblasti rovnosti manželstva a LGBTI rodičovstva takisto vyvolávajú verejné diskusie a priťahujú pozornosť médií, pričom vo väčšine prípadov ich hlavné médiá prezentujú vhodne.

Niektorí partneri projektu R.I.S.E., ako napríklad LGL v Litve, uvádzajú, že s rozvojom alternatívnych médií na otvorených platformách, ktoré poskytujú priestor pre viac osobných príbehov, sa zvyšuje počet príležitostí na pozitívne zobrazovanie LGBTI ľudí. Zároveň však vo všetkých krajinách projektu R.I.S.E. pôsobia médiá, webové sídla a organizácie národno-konzerva-

tívneho alebo ruského pôvodu s nacionalistickým, náboženským a najmä misionárskym pozadím, ktoré sa snažia prehľbovať stereotypy a predsudky. Vo všetkých šiestich krajinách prebieha vojna medzi pro-LGBTI a anti-LGBTI rétorikou o rodinné hodnoty a diskurz proti rodovej rovnosti.

NAJČASTEJŠIE STRATÉGIE LGBTI RODÍN PRI PREKO- NÁVANÍ PREKÁŽOK/KAŽ- DODENNÝCH PROBLÉMOV

K najlepším stratégiám na prežitie LGBTI rodín a zlepšenie prostredia, v ktorom žijú, patrí vytváranie komunít a sietí. Ide o skvelý spôsob výmeny skúseností, osvedčených postupov, získaných poznatkov a nápadov na zlepšovanie každodenného života členov komunity. V Bulharsku existujú dve veľmi úspešné komunitné iniciatívy: podporná skupina pre LGBTI rodičov a podporná skupina pre budúcich LGBTI rodičov. Podporná skupina pre LGBTI rodičov začala svoju činnosť pred štyrmi rokmi ako iniciatíva mládežníckej LGBT organizácie Deystvie. Organizuje sa v súkromnej skupine na Facebooku, v ktorej si členovia koordinujú stretnutia, vymieňajú cenné informácie o osvedčených postupoch a problémoch a poskytujú poradenstvo. Podľa účastníkov prieskumu v rámci projektu R.I.S.E., ktorí boli súčasťou skupiny LGBTI rodičov, vychovávajú rodiny v skupine celkom 100 detí. Keďže účasť v skupine LGBTI rodičov sa umožňuje iba ľuďom, ktorí sú už rodičmi, bola založená nová podporná skupina pre LGBTI ľudí, ktorí rodičmi ešte len budú. Štyria účastníci osobitných skupín uviedli, že sa zúčastňujú v tejto skupine a vymieňajú si informácie s inými členmi komunity, ktorí sa snažia o osvojenie, otehotnenie alebo inú formu spolurodičovského partnerstva.

Podobné príklady komunitných iniciatív možno nájsť aj v ostatných partnerských krajinách. LGBTI rodiny naďalej pri úsilí o zlepšovanie prostredia vo svojich krajinách riskujú svoju

bezpečnosť a kvalitu života. Nielenže sa organizujú, aby sa navzájom podporovali, ale aj podávajú žaloby, odvolávajú sa proti rozhodnutiam inštitúcií a zverejňujú svoje príbehy, aby normalizovali obraz LGBTI rodín v širokej verejnosti.

„Myslím si, že oveľa viac energie vynakladáme na priateľské riešenie problémov s týmito inštitúciami. Robíme všetko preto, aby sme sa vyhli konfliktom (...). Vynakladáme energiu na to, aby mohla fungovať naša rodina, a zámerne sa vyhýbame konfliktom (...). Tým, že sme sa rozhodli zapojiť do skupiny rodín, ktoré žalujú štát, aby sa mohli brániť, však prekračujeme svoju komfortnú zónu.“ (Andreea, Rumunsko)

Rozvoj nezávislých médií a sociálnych médií prináša LGBTI ľuďom skvelé príležitosti na organizovanie, vzájomné informovanie a zabezpečovanie viditeľnosti jednoduchými krokmi, akými sú výmena názorov, tvorba vlastného obsahu a výmena skúseností. Dnes je už oveľa jednoduchšie predstavovať LGBTI identity a stať sa známym v širšom prostredí prostredníctvom otvorených kanálov informačných technológií a virtuálnej komunikácie, čo môže LGBTI rodinám pomôcť vymaniť sa z heteronormatívnych noriem. V tomto zmysle sa LGBTI rodiny stávajú motorom spoločenskej zmeny. Budujú si prostredie podpory ako podporný systém, v ktorom sa rozhodli žiť, aby si mohli založiť „vlastné rodiny“. Vytvárajú tlak na právny systém, aby dosiahli rovnosť, spochybňujú tradičnú rodovú delbu a rozširujú priestor na dosiahnutie väčšej osobnej autonómie. Postupne sa zintenzívňuje občianska účasť a sebvýjadrenie posilňované novými komunikačnými technológiami a zvýšenou dôverou v organizácie, akými sú komunitné organizácie zapojené do projektu R.I.S.E.

„My, LGBT ľudia, ktorí tvoríme rodinu, by sme sa už nemali viac skrývať. Mali by sme bojovať, aby sme ukázali, že existujeme,

že sme tu a žijeme taký istý život ako vy, väčšinová rumunská populácia." (Irene, Rumunsko)

Účastníci prieskumu v rámci projektu R.I.S.E. vyjadrili obavy o svoju bezpečnosť a spomenuli taktiky na jej zlepšovanie. Hlavnou uvedenou stratégiou je veľká ohľaduplnosť a schopnosť „prečítať“, v akých situáciách a ktorým ľuďom je bezpečné sa zdôveriť, a kedy je potrebná väčšia opatrnosť a utajenie svojej totožnosti z dôvodu ochrany vlastnej bezpečnosti. Mnohí účastníci uviedli, že si dávajú veľký pozor na to, kedy si na verejnosti prejavujú náklonnosť. Jeden bulharský respondent napríklad priznal, že si v niektorých častiach Sofie môže dovoliť prejavovať náklonnosť na verejnosti, pričom v iných častiach to robiť nemôže, pretože je to príliš nebezpečné: *„Je veľmi smutné, že život v Sofii je úplne iný v jej centre ako napríklad v časti Ljulin“.* (Respondent 7, rozhovor)

LGBTI ľudia čelia útokom v rodine, na ulici, pri prístupe k tovarom a službám, vo verejnej doprave a na iných verejných miestach. V prípade transľudí je problematika bezpečnosti ešte zásadnejšia – ak váš vzhlad nie je v súlade s rodom, ktorý vám bol pripísaný pri narodení, útoky sú pomerne časté, pričom príslušné orgány nemajú v oblasti riešenia trestných činov z nevávisi žiadne kompetencie, prípadne ich majú len nedostatočné:

„Pískanie, niektorí sa zastavia a začnú kričať, nadávať alebo vriekať, pripadá im to divné, myslia si, že niečo nie je v poriadku a začnú byť dosť agresívni (...). Napríklad vo verejnej doprave, v najlepšom prípade zažijete vysmievanie a ukazovanie prstom, môžu na vás aj plúť, strkať vás, zosmiešňovať, natáčať si vás.“ (Alexis, Rumunsko)

POKROK PRI ZLEPŠOVANÍ SKÚSENOSTÍ (KVALITY ŽI- VOTA) LGBTI RODÍN

EXISTUJÚCE OSVEDČENÉ POSTUPY AKCEPTÁCIE A ROVNAKÉHO ZAOBCHÁ- DZANIA S LGBTI RODINAMI: POLITIKY A SYSTÉMY PODPORY

V Bulharsku, Litve, Lotyšsku, Poľsku, Rumunsku a na Slovensku prebieha množstvo iniciatív, ktoré podporujú akceptáciu a obhajujú legislatívne zmeny na uznávanie LGBTI rodín. Partneri projektu R.I.S.E. uskutočňujú kampane na zvyšovanie povedomia, vedú legislatívne iniciatívy a organizujú komunitu s cieľom podporiť miestne komunity v boji za ich rodinné práva a zabezpečiť posilnenie ich postavenia. Na komunitnej úrovni vidno najrôznejšie zlepšenia, ako aj zmeny niektorých politík a postupov.

V Bulharsku sa za posledných pár rokov zaznamenal pozitívny vývoj v podobe rozhodnutia najvyššieho správneho súdu z roku 2019, v ktorom sa uznalo právo rovnakopohlavných párov na voľný pohyb, ako aj rozhodnutia krajského súdu v Sofii zo septembra 2019 o tom, že žena v rovnakopohlavnom manželstve môže prevziať partnerkino priezvisko. Ďalšie osvedčené postupy v oblasti viditeľnosti a podpory možno nájsť v projekte LoveMoves. Jeho cieľom je odporovať diskriminačným praktikám členských štátov, ktoré neuznávajú rovnakopohlavné páry uznané v inej jurisdikcii, čím porušujú ich právo na voľný pohyb v Európskej únii. V rámci tejto iniciatívy zverejnila Nadácia Bilitis v roku 2019 petíciu na úrovni celej EÚ, v ktorej sa orgány

EÚ naliehavo vyzývali na zabezpečenie práv dúhových rodín a ktorú podpísalo viac ako 17 000 ľudí. Postavenie rovnakopohlavných párov uznaných v iných jurisdikciách EÚ, ktoré majú v Bulharsku pobyt alebo doň cestujú, bolo analyzované a opísané v správe Voľný pohyb európskych občanov – práva a problémy rovnakopohlavných rodín v Bulharskej republike, ktorá obsahuje preskúmanie práv zaručených občanom EÚ a analýzu opatrení a nedostatkov pri vykonávaní smernice v Bulharsku, preskúmanie administratívnej a súdnej praxe v krajine, ako aj údaje z vnútroštátneho prieskumu rovnakopohlavných párov s uznaným postavením v iných členských štátoch EÚ, ktoré majú v Bulharsku prechodný pobyt alebo v ňom žijú. V decembri 2019 spustili bulharské LGBTI organizácie Bilitis, GLAS a Deystvie kampaň Rodina pre všetkých, ktorej cieľom je naliehavá výzva orgánom, aby uznávali registrované partnerstvá ako oficiálnu formu partnerstva medzi rovnakopohlavnými párami aj párami osôb opačného pohlavia. V kampani sa vyzývali páry aj jednotlivci bez ohľadu na svoju sexuálnu orientáciu, aby podávali mestu Sofia žiadosti o uzavretie registrovaného partnerstva. Kampane sa zúčastnilo celkom 275 ľudí.

V Litve došlo k určitému vývoju na praktickej úrovni – okrem iného začali napríklad niektorí notári vydávať splnomocnenia partnerom rovnakého pohlavia na prijímanie rozhodnutí za partnera v prípade poskytovania zdravotnej starostlivosti a správy majetku.

V Lotyšsku je už spomínaný zákon o životných partneroch nielen legislatívnou iniciatívou, ale aj kampaňou na zvyšovanie povedomia, v rámci ktorej sa zverejňujú príbehy nezosobášených rodín vrátane LGBTI rodín a problémy, ktorým každodenne čelia. Ľudia sa v nej vyzývajú, aby iniciatíve vyjadrili podporu [dzivesbiedri.lv]. Kampaň zaznamenala rastúcu podporu aj v spoločnosti, keďže 59 % lotyšskej populácie podporuje prijatie zákona

o životných partneroch; len 37,7 % je však za začlenenie rovnakopohlavných rodín do legislatívneho návrhu.

Na Slovensku bola v júni 2015 vytvorená platforma Životné partnerstvo. Koalícia 39 MVO a aktivistov podporuje zavedenie alternatívneho partnerstva pre páry rovnakého aj opačného pohlavia – takého, ktoré by uznával štát a ktoré by zaručovalo podobné práva a povinnosti ako uzavretie manželstva pred matričným úradom vrátane osvojenia dieťaťa druhým manželom rodiča. V prvej fáze kampane v roku 2015 zozbierala platforma Životné partnerstvo príbehy párov, ktorým by pomohlo zavedenie registrovaného partnerstva. Táto platforma je v súčasnosti aktívna.

V Rumunsku zaznamenala veľký úspech kampaň za bojkot referenda o rodine, pretože na podporu práv LGBTI rodín zmobilizovala nielen LGBTI komunitu, ale aj širokú verejnosť.

POTREBA CIELENÉHO ÚSILIA NA ZMENU VEREJNEJ MIENKY A ODPORÚČANIA NA ZVYŠOVANIE POVEDOMIA/ZMENU VNÍMANIA A POSTOJOV

Podporné činnosti na dosiahnutie legislatívnych zmien v oblasti práv LGBTI rodín a rovnosti manželstva. Podľa názoru mnohých účastníkov prieskumu v rámci projektu R.I.S.E. však legislatívne snahy a legalizovanie rovnakopohlavných registrovaných partnerstiev alebo manželstiev na zabezpečenie udržateľnej pozitívnej zmeny nestačia. Tieto snahy musia byť súčasťou rozsiahlejšieho procesu budovania akceptácie v spoločnosti, do ktorého patria podujatia zamerané na zviditeľňovanie, materiály pre médiá, zvyšovanie povedomia a pozitívne kampane zamerané na vzory, ktorými sa znormalizujú LGBTI identity a rodiny. Niektorí respondenti uvádzajú, že k spoločenskej akceptácii prispieva aj motivovanie LGBTI ľudí k otvorenému vystupovaniu a neskrývaniu vlastnej identity pred svojím okolím, pričom v tomto zmysle je takisto kľúčová organizácia v rámci komunity.

ZÁVER

V roku 2021 uplynie 20 rokov od oficiálneho uzatvorenia prvého rovnakopohlavného manželstva, ku ktorému došlo v Holandsku. Za ten čas sme boli svedkami výrazného posunu k rovnosti manželstva, je však ešte potrebných veľa zmien, kým dosiahneme úplnú rovnosť LGBTI rodín. Faktom je, že LGBTI ľudia a ich rodiny existujú tu a teraz v EÚ aj na celom svete, a tento fakt sa musí premietiť do právnych predpisov. Legislatívne zmeny nestačia, k dosiahnutiu spoločenskej akceptácie a zaisteniu bezpečnosti LGBTI rodín vedie ešte dlhá cesta. Komunity pulzujúce životom sa zatiaľ organizujú a každodenne bojujú a podnikajú kroky na zrovnoprávnenie.

„My, LGBT ľudia, ktorí tvoríme rodinu, by sme sa už nemali viac skrývať. Mali by sme bojovať, aby sme ukázali, že existujeme, že sme tu a žijeme taký istý život ako vy, väčšinová rumunská populácia.“ (Irene, Rumunsko)

